

NYHEDSBREV

Foreningen Hexis # 37 - Reaktion: Carsten Sestoft

Citat

"I stuen læser jeg Bourdieus prægtige bog *Réponses* [1992]. Det er næsten den samme åbenbaring som da jeg læste nummeret af *Actes de la recherche en sciences sociales* i 1976 om kritikken af den litterære diskurs. Et virvar af omstridte spørgsmål, problemer, vanskeligheder, modsigelser, aporier og halve sandheder ses her i det klare lys, der udgår fra ualmindeligt stringent tænkning, samtidig med at de grunde, der forhindrede i at nå til forklaring, afklares og fremstilles. Det der fra begyndelsen af 1970'erne gav løfte om en komplet videnskab, der kunne transcendere modsætningen mellem kvantitativ objektivisme og fænomenologisk beskrivelse, når her sin fuldendelse. Halvtreds års debatter, forskningsarbejder og stridigheder finder her deres afgørelse. Hele socialvidenskabens bibliotek, de tusinder af bøger, der er skrevet under psykologiens og filosofiens bannere, under strukturalismens og antropologiens, under marxismens og semiologiens, bliver i samme bevægelse indoptaget og overskredet, ført til det slutresultat, som deres forudsætningers utilstrækkelighed forbød dem at nå, samtidig med at de henvises til deres tid og deres begrænsninger. Jeg har en levende og dyb følelse af at holde noget ekstremt vigtigt, nyt, aktuelt og eminent mellem hænderne."

– Pierre Bergounioux, optegnelse fra 19.1.1992 i *Carnet de notes, 1991-2000* (Verdier, 2007)

Korte noter om læst eller set

- Mats Fridlund: "International Acclaim and Swedish Obscurity. The Fall and Rise of David Enskog", in Svante Lindquist (red.): *Center on the Periphery. Historical Aspects of 20th Century Swedish Physics*. Sagamore Beach (MA): Science History Publications USA, 1993.

Dette studie af den svenske fysiker David Enskogs (1884-1947) noget variable karriere er ikke ligefrem nogen nyhed. Men det påkalder sig stor interesse, fordi det mig bekendt er et af de eneste seriøse Bourdieu-inspirerede studier af en naturvidenskabelig forskerkarriere. Ganske vist indløser artiklen på sine 30 sider måske ikke helt de (gigantiske) fordringer, man kunne stille til en sådan analyse, men den har den store kvalitet, at den ikke er mere teknisk

end at ikke-fysikere godt kan følge med og stikordsvis begribe forskellene på de forskellige positioner i det tidlige 20. århundredes fysik, som Enskog i sine arbejder og bestræbelser forholder sig til. Og det interessante er, at Bourdieu-vinklen faktisk giver temmelig meget til forståelsen af Enskogs karriere og til mulighederne i et fysikfelt, der endnu var noget nationalt variabelt. Det skyldes selvfølgelig også, at forfatteren – den svenske forsker i sammenhængen mellem teknologi- og terrorhistorie Mats Fridlund – både har studeret tingene med stor grundighed og har genuin indsigt i den relevante videnskabshistorie.

- Ingrid Gilcher-Holtey: *Eingreifendes Denken. Die Wirkungschancen von Intellektuellen*. Weilerswist, Velbrück Wissenschaft, 2007.

Ifølge en anmeldelse på den tyske historikerside H-Soz-u-Kult består bogen af 14 artikler, hvoraf de to ikke har været publiceret før. Artiklerne behandler tyske og franske historiske tilfælde, hvor intellektuelles indflydelseschancer analyseres i deres materielle og idémæssige kontekster. Bl.a. behandles Bertolt Brecht, Heinrich Böll, Hans Magnus Enzensberger, Günter Grass, Voltaire, Robespierre, Zola, Régis Debray og Michel Foucault.

- Schultheis, Marta Roca i Escoda og Paul-Frantz Cousin (red.): *Le cauchemar de Humboldt. Les réformes de l'enseignement supérieur européen*. Raisons d'agir, "Cours et Travaux", 2008.

Ifølge forlagets hjemmeside leverer denne bog bl.a. studier af de centrale dokumenter fra Bologna-processen (1999-) og dens indflydelse på europæisk universitetspolitik i lande som Tyskland, Frankrig, Schweiz, Belgien og Italien. Det hævdes, at "Bologna-ånden" i praksis består i at omforme de forskellige europæiske universitetstraditioner ud fra en konkurrencepræget amerikansk model. Lige det er jeg ikke helt sikker på, at jeg forstår; i så fald har politikerne glemt at få de europæiske rigmænd til at donere de 100 milliarder kroner, der skulle til for at få bare ét europæisk Harvard. Og jeg må indrømme, at jeg er ved at blive træt af universitetsforskeres apokalyptiske retorik: Som Yves Gingras siger, har universiteterne kun overlevet i så mange århundreder, fordi de har kunnet tilpasses mangfoldige samfundsmæssige kontekster, og det behøver ikke at være enden på al fri tænkning. Men konkrete studier af processens dokumenter kunne da bestemt være interessante.

- Jean-François Laé: *Les nuits de la main courante. Écritures au travail*. Paris, Stock, 2008.

Anmeldelsen i *Le Monde* fik denne bog og dens mig ukendte forfatter til at virke vældig interessant pga. det mikrosociologiske perspektiv, sådan lidt Goffman-agtigt. J.-F. Laé studerer de logbøger og journaler, som socialarbejdere af mange slags fører som et led i deres arbejde. Samtidig følger han – og observerer – bl.a. ejendomsinspektører, nattevagter og mange andre i det arbejde, der nedfældes på skrift. Interessant vinkel.

Laés hjemmeside: http://www.univ-paris8.fr/sociologie/?page_id=14

- Paul Veyne: *Foucault, sa pensée, sa personne*. Albin Michel, "Bibliothèque Idées", 2008.

Den filosofisk uddannede antikhistoriker Paul Veyne, der var ven af Foucault og før har skrevet om ham (især den interessante artikel fra 1978, "Foucault revolutionerer historien"), fremstiller ifølge anmeldelsen i *Le Monde* Foucaults værk som styret af spørgsmålet om sandhed – dvs. et filosofisk spørgsmål, som belyses med historiske undersøgelser, men forbliver filosofisk.

- Louis Pinto: *La Vocation et le métier de philosophe*. Seuil, 2007

Tyve år efter sin bog om "filosofferne mellem gymnasiet og avantgarden" udgiver Pinto, selv agrégé i filosofi fra Ecole normale supérieure og mangeårigt medlem af Bourdieus Centre de sociologie européenne, en bog med diverse analyser af det filosofiske felt i Frankrig. Bogens struktur er ikke fuldkommen klar, men den kommer rundt om en mængde aspekter og er baseret både på interviews, tekststudier og en undersøgelse (inkl. korrespondanceanalyse) af populationen af doktorer i filosofi med fastansættelse i Paris.

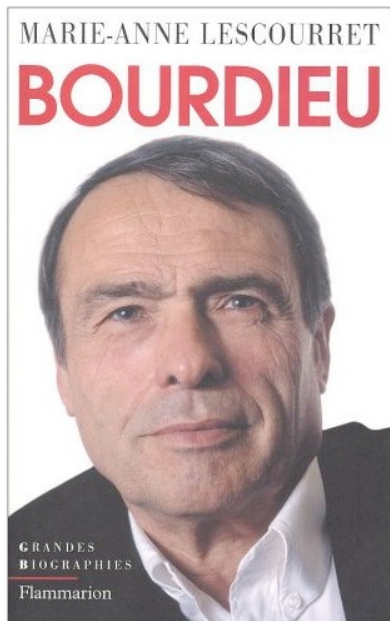
- James G. Carrier & Daniel Miller (red.): *Virtualism. A New Political Economy*. Oxford, New York: Berg, 1998

Det er vist nok i denne ti år gamle antologi af antropologerne Daniel Miller og James Carrier, at termen 'virtualisme' første gang fremsættes. Virtualisme fremstilles som forsøget på at få virkeligheden til at være i overensstemmelse med det virtuelle, især den økonomiske teoris forsøg på at omgestalte verden i sit billede, fx forsøget på at få markeder til at opføre sig som de beskrives i økonomisk teori. Da virtualisme (som enhver kan erfare i det daglige) er en idé på fremmarch, er det interessante i denne sammenhæng, at virtualisme ikke er et spørgsmål om at kapitalismen gennemsyrrer alting. Til forskel fra teoriens virtualisme er kapitalismen nemlig ifølge Nigel Thrift altid kontekstbundet, praksisorienteret og indskrevet i strategiens irreversible tidsordner (s. 162), mens den økonomiske teoris virtualisme simpelthen bygger på "idealiserede og abstrakte modeller, der repræsenterer universiteternes økonomiinstitutters akademiske modellering" (s. 196) – modeller, som somme tider er i de store firmaers interesse, men forbavsende ofte ikke er det. Det forekommer mig at være en analyse, som har en del for sig – og som i ganske radikal grad nuancerer forestillingen om neoliberalisme. Bogen er dermed også indirekte en kritik af nogle af de mindre reflekterede sider og rester af marxistisk tænkning om verdens tilstand i nutiden.

ANMELDELSER

"En meget stor bunke savsmuld"

- Marie-Anne Lescourret: *Bourdieu*. Flammarion, 2008.

I forlaget Flammarions serie af 'store biografier' ("Grandes biographies") har Strasbourg-filosoffen Marie-Anne Lescourret udgivet en 538 siders Bourdieu-biografi. Forfatteren er æstetik-specialist, har tidligere oversat Wittgenstein og udgivet biografier om Rubens, Goethe, Claudel og Levinas – en række navne, som det langt fra forekommer indlysende at forlænge med Bourdieu.⁷

Betragtet som biografi over en relativt nylig afdød og temmelig kontroversiel intellektuel og forsker er bogen ret mærkelig. Bortset fra en email-udveksling med Aaron Cicourel bygger den alene på publicerede skriftlige kilder. De afgiver ganske vist også mere stof end man skulle tro, men alligevel. Dertil er det for mig helt uklart, hvad hun vil med at skrive bogen. Det er på sin vis prisværdigt, at hendes holdning til Bourdieu er neutral i den forstand, at hun

kan afbalancere kritik og kritik af kritikerne. Men neutraliteten synes ofte at være på grænsen til indifferens, hvilket giver det hele en atmosfære af pligtarbejde. I den forbindelse er det også sært, at hun ikke giver nogen indikation af sin egen relation til Bourdieu og hans værk: Hvordan er det næsten muligt at undlade at forholde sig til Bourdieu, positivt eller negativt? Man kan derfor blive mindet om nogle bemærkninger om historieskrivning, som den præcise essayist Lytton Strachey fremsatte i *Portraits in Miniature* i 1931:

What are the qualities that make a historian? Obviously these three – a capacity for absorbing facts, a capacity for stating them, and a point of view. The two latter are connected, but not necessarily inseparable. The late Professor Samuel Gardiner, for instance, could absorb facts, and he could state them; but he had no point of view; and the result is that his book on the most exciting period of English history resembles nothing so much as a very large heap of sawdust.

⁷ Blot nogle stikord til selskabet: Rubens, den sanselige barokmaler; Goethe, Weimar-klassicismen, polyhistoren og den følsomme digter mv.; Claudel, den katolske sensymbolistiske digter; og Levinas, den jødisk-mystiske fænomenologiske filosof.

Marie-Anne Lescourret kan som Gardiner tilegne sig kendsgerninger (læsearbejdet har været betragteligt) og skrive dem; men hun har ikke noget synspunkt, nogen tese, nogen problematik eller noget ærinde, der kunne give det hele mening: Resultatet er som Gardiners bog om den engelske borgerkrig i 1600-tallet lige så spændende som en meget stor bunke savsmuld.

Der optræder sommetider små bemærkninger og randkommentarer, som slår én ved deres mærkværdighed. Eksempelvis står der om hans litteratursociologi: "Ikke overraskende nærmer han sig litteraturen gennem ideen om den sociale konstruktion af det litterære område og dets aktører, uden at bekymre sig om at definere det litterære værk" (s. 283; min fremhævnings). Burde han have defineret det litterære værk? Og hvad vil det i det hele taget sige? I hvilken verden giver dette udsagn mening?

Der er også eksempler på, at hun ikke udviser nogen stor forståelse for Bourdieus arbejder og begreber. I forbindelse med et citat fra interviewet "Fieldwork in philosophy", hvor Bourdieu taler om den "filosofiske sans, der kan minde om en politisk sans", betegner hun denne filosofiske sans som "aldeles subjektiv og uforklarlig" (s. 273). Så kan man da ikke have forstået meget af hovedværker som *La Distinction* og *Den praktiske sans*?

Nogle klassifikationer rundt om vidner om bizzarre sammenblandinger, som en sociologisk-historisk orienteret person ikke burde kunne foretage. Eksempelvis når Rawls og Habermas nævnes i forlængelse af en liste af "samtidige franske" kolleger, der indeholder Touraine, Boudon, Balandier og Crozier (s. 312): Hvad har to filosoffer med fire sociologer/antropologer at gøre? Eller når Mauriac og Gide betegnes som "engagerede forfattere" (s. 187). Ja, jo, muligvis, men da ikke i den forstand, som Sartre talte om, og som er den, man i det mindste må forholde sig til, hvis man vil bruge udtrykket.

Det er for så vidt ikke nogen dårlig idé, at Lescourret holder en kritisk distance til Bourdieus egen oprindelsesmyte om den lave sociale herkomst, men måden, det sker på, er ejendommeligt insinuerende: "Hans forældre på landet nær Pau var vissevis ikke velhavende. Men hans mor havde arvet et hus af den slags, som andre kun kan tillade sig, når de bliver pensioneret, efter et helt livs opsparing." (s. 18) Problemet er bl.a., at disse "andre" forbliver helt ubestemte. Har hun en særlig indsigt i familiens forhold sammenlignet med andres i Sydfrankrig i 1930'erne? Det fremgår ikke, og jeg tvivler meget. Eller projicerer hun nutidens ønsker og muligheder ind i Bourdieus opvækst, fx den pensionerede opspærers mulighed for at købe et billigt hus i fjerne provinser i syden nutildags? Det ville mindst talt være problematisk og i hvert fald ikke særlig analytisk interessant eller oplysende.

Man fristes til at sige: Og sådan er det hele vejen igennem. Manglen på analytisk ramme og dermed, som sagt, synspunkt eller problematik er nok det mest frapperende, især i betragtning af, at forfatteren er filosof og dermed burde have et solidt forråd af begrebsligheder til at ordne stoffet med. Lescourret svar til Bourdieus artikel om den biografiske illusion er i introduktionen at hævde en forestilling om biografien som simultaneiteten i det billedlige portræt frem for den lineære diskurs (s. 26), og med vægt på det "private menneske" (til forskel fra bl.a. det offentlige og det videnskabelige). Men konsekvenserne af det første fremgår ikke meget tydeligt af den delvist kronologisk ordnede bog, og det andet løfter sig ikke over det banale. -cs

Her er links til tre franske anmeldelser, hvor forfatteren Pierre Bergounioux er overraskende positiv, Foucault-biografen Didier Eribon kortfattet negativ (måske er han selv i gang med en?) og Yolène Charnet grundigt og velargumenteret kritisk:

Pierre Bergounioux i *Libération*:

<http://www.liberation.fr/culture/livre/315298.FR.php?>

Didier Eribon i *Nouvel observateur*:

<http://bibliobs.nouvelobs.com/2008/03/27/ou-est-passe-bourdieu>

Yolène Charnet

[http://www.mouvements.info/spip.php/http/Voir%20http://universite.deboeck.com/l%20\(...\)%3C/div%3E%3Cbr%20/spip.php?article291](http://www.mouvements.info/spip.php/http/Voir%20http://universite.deboeck.com/l%20(...)%3C/div%3E%3Cbr%20/spip.php?article291)

Tysk misere

- Franz Schultheis & Kristina Schultz (red.): *Gesellschaft mit begrenzter Haftung. Zumutungen und Leiden im deutschen Alltag*. Konstanz: UVK, 2005.

Dette er en tysk pendant til det af Bourdieu igangsatte kollektivværk *La misère du monde*, også kendt som *The Weight of the World*: En bog bestående af interviews med foranstillede sociologiske betragtninger over det almene i den individuelle skæbne, og indimellem nogle bredere sociologiske analyser. Til sammen en vældig tekstmængde, her i den tyske pendant næsten 600 sider af en bredde, som knap kan fattes med et blik.

Franz Schultheis, der er sociologiprofessor i Genève, var også primus motor for den tyske oversættelse af Bourdieus værk – *Das Elend der Welt* – som udkom i 1997, ligeledes på forlaget UVK i Konstanz. Den anden redaktør, Kristina Schulz, er tidligere postdoc ved universitetet i Genève og nu "Maître assistante suppléante" ved universitetet i Lausanne, hvad der lyder helt ualmindeligt tidsbegrænset og løst.

Bogen indeholder knap et halvt hundrede cases fordelt på tematiske kapitler, der handler om følgende emner: det nye usikre arbejdsmarked med højere arbejdstagerisici, præget af 'Prekarität'; de særlige problemer for de tidligere østtyskere; uddannelsessektoren,

herunder både elever og skoleinspektører; kulturproduktion og frivilligt arbejde; samt en kollektion af diverse former for marginalitet, socialt, geografisk og nationalitetsmæssigt. Temaerne er ikke meget klart afgrænset fra hinanden.

Samlet diagnosticerer Franz Schultheis en lønarbejdskrise og en reproduktionskrise (s. 577-579). Det er især ændringerne på arbejdsmarkedet, som karakteriserer de nye tider, nemlig den faldende efterspørgsel efter ikke-bogligt uddannet arbejdskraft, de mere usikre ansættelsesvilkår for lønmodtagerne, det ensidige fleksibilitetskrav og meget andet (s. 580). Han henviser bl.a. til Boltanski & Chiapellos bog om "kapitalismens nye ånd", som er oversat til tysk og udgivet af det samme lille UVK-forlag i Konstanz (for en kort omtale, se Hæxishedsbrev nr. 19, 2004).

I alt dette er neoliberalismen skyld, hvis man skal tro et antal passager i bogen, inkl. det i øvrigt velargumenterede indledningsafsnit af Michael Vester, der også præsenterer en interessant og diskutabel model for klasser og klassefraktioner i Tyskland anno 2003 (s. 30).

Det antydes f.eks. i forbindelse med et interview, at den "neoliberale omstrukturering af uddannelsessektoren" (s. 311) skulle være forbundet med, at "det at råde over en stor kulturel kapital er i dag ikke længere ensbetydende med en varig erhvervelse af en sikker social status" (s. 312). Det eksemplificeres så med interviewet med en arbejdsløs 36-årig ph.d. i tysk og tidligere tysk lektor i Paris. Hun står over for valget: Enten et helt andet arbejdsliv eller små undervisningsjobs og lidt oversættelse uden sygekasse, pension og sikkerhedsnet. Søsteren er læge og broderen folkeskolelærer, dvs. begge kortere uddannet, men klarer sig bedre på arbejdsmarkedet; de har den stabilitet, der gør det muligt at få børn. Her inviteres til erkendelser af kollektive og individuelle "selv- og livsløgne". Er det muligt at indse, at man har brugt 15 år af sit liv på noget, som man enten må opgive med en følelse af stort tab, eller leve videre med under usikre og materielt kummerlige vilkår? Spørgsmålet ligger sikkert ikke langt fra de overvejelser, den ene af redaktørerne af bogen må gøre sig (eller for den sags skyld de overvejelser, som anmelderen gjorde sig for nogle år siden).

Men har det reelt noget med neoliberalisme at gøre? Det kulturelle felts usikre vilkår forekommer mig at være et relativt stabilt forhold i en lang periode. Den arbejdsløse germanistiske ph.d. kunne f.eks. få én til at tænke på Erich Kästners sørgmuntre roman *Fabian* fra 1931 om den arbejdsløse germanist, der tidvist arbejder på et reklamebureau i datidens Berlin for at opretholde sin magre eksistens. Stor kulturel kapital har aldrig rigtigt været nogen garanti for social status i de perioder af kulturhistorien, jeg kender til (det syttende, nittende og tyvende århundrede), heller ikke for kunstnere. Det 19. århundredes bohème var jo også overskudsproduktion fra uddannelsessystemet (*Les Règles de l'art*, 1992, s. 88).

Usikkerheden i kulturelle karrierer kunne derfor godt anses for at være et træk, der simpelthen hænger sammen med kunst- og kulturfelter, der er struktureret af en modsætning mellem en kunstnerisk specifik eller autonom pol og en pol for "lønkunst", som Kant talte om i sin æstetik fra 1790: Det er jo for så vidt logisk nok, at det er svært at leve af en kunst eller en kulturel kapital, der definerer sig ved at fornægte sin økonomiske dimension.

Mere overbevisende lyder det, når Michael Vester argumenterer for, at den rød-grønne Schröder-regering har ført en klart neoliberal arbejdsmarkedspolitik komplet med den moralistiske argumentation for aktiveringen af de arbejdssky elementer. Det lyder sådan set meget plausibelt. (Jeg læser fx i skrivende stund tilfældigvis et portræt af den nye Labour-leder Gordon Brown i en avis, hvor der står, at han er "socialdemokrat og dertil 100 procent

liberal og tilhænger af det frie markeds velsignelser”: Det er vist Blair og Schröder, der har gjort sådan en selvmodsigelse mulig, ja ligefrem normal.) Vi kender det jo også herhjemme fra, hvor privatisering, udlicitering og udhuling af lønmodtagerrettigheder synes at have haft deres højdepunkt under Nyrup-regeringen og ikke under Schlüter eller Fogh.

Tilfældigvis faldt jeg over en artikel om Tyskland i *The Economist*, der i grunden siger det samme, så det kan vel gælde for en kendsgerning, selv om det i bemeldte ugemagasin naturligvis er anonyme processer og kræfter, som er årsager til forholdene:

As companies have come under more pressure, workers' pay has been squeezed: as higher returns on capital have been demanded, the relative price of labour has had to fall. That managers can threaten to move work to central Europe or even farther away has strengthened capital's hand. As a consequence, while company profits have risen steeply, workers have done much less well. In the past six years, the share of wages in national income has fallen from around 60 % to little more than 55 %." (July 14, 2007, s. 75).

Ind i mellem er der i *Gesellschaft ohne Haftung* en "nicht mehr"-retorik – en retorik om alt det, der 'ikke længere' er som det var. Man kommer næsten til at tænke på Adornos mest firkantede sortsyn om samfundsudviklingen, der "ikke længere" tillod subjektivitet, mening, sammenhæng, helhed og hvad det nu alt sammen var, som dengang i 50'erne var gået tabt efter Adornos opfattelse – pga. nazismen, Auschwitz, kulturindustrien og højkapitalismen. I bogen her gælder det f.eks. kapitlet om at være i "det godes og det sandes tjeneste", som skildrer vanskeligheden hos 60'ere-idealister ved at tilpasse sig nye forhold i 1990'erne: bl.a. en præst, en politiker og et medlem af kvindebevægelsen. Men hvad der egentlig er på tale her, er vel snarere en dobbelt aldring: dels "68'ernes", dels den endegyldige forsvinden af den ekstraordinære ubrudte vækstperiode i efterkrigstiden (ca. 1945-1975). De to ting hænger naturligvis sammen, for 68'erne – et begreb, der i sin dagligdags vaghed både betegner dem, der i gennemsnit er født i 1944 (plus/minus ret nøjagtigt fire år), og som var særligt hårdt ramt af utopisme i både positiv og negativ forstand – er jo netop opvokset og formet af denne vækstperiode. Bogens 'nicht mehr' synes derfor snarere at referere til en fortidig og nu tabt tiltro til fremtiden, som muligvis alle dage var en illusion. At miste sine illusioner kan måske nok være lidelsesfuldt, men ud fra en oplysningsbetragtning kunne det også anses for en gevinst.

Lidelse eller liv?

Et spørgsmål er også, om alle historierne nu egentlig kan siges at være vidnesbyrd om lidelse. Man fristes somme tider til snarere at tage de interviewede end interviewererne på ordet, når f.eks. den enlige mor og kassedame taler om sit liv helt uden "Larmoyanz" ('tårevædethed'), eller når den thüringske minearbejder, der nu arbejder med at bore tunneler i Schweiz, langt fra kone og barn, siger, at "det ikke er noget dårligt liv" og i det hele taget ser positivt på tingene. Der er bestemt ting, der kunne være lettere i deres liv, men også en del, der kunne være værre. På den anden side kan mennesker jo tilpasse sig de mest utrolige ting og selv under de værste forhold etablere sig små oaser af tilfredshed.

I nogle henseender er det interessante ved bogen da også snarere *liv* end *lidelse* – men naturligvis sociologisk forstået liv, dvs. liv betinget af forholdene i de forskellige sociale positioner foruden kønsforskellene, som med rette vies opmærksomhed. Ligesom *La misère du monde* giver bogen et konkret indblik i mangfoldigheden af menneskelige måder at leve under forskellige vilkår i ét samfund, og eftersom de færreste har direkte erfaringer med totaliteten af mulige sociale virkeligheder, er det stærkt erkendelsesbefordrende. Man får et helt konkret billede af virkningen af strukturer og politikker på mange forskellige niveauer, fra overordnede ændringer i offentlig forvaltning eller aftalestrukturer på arbejdsmarkedet til virkningen af enkelte arbejdsgiveres lokale måde at gøre tingene på. Det er interessant, fordi det er anskueligt og forståeligt på en helt anden måde end statistikker, og fordi det giver en semi-intuitiv indsigt.

Ud over at udgøre et sådant bidrag til erkendelsen er bogens ærinde selvfølgelig også at synliggøre sociale erfaringer og i meget bogstavelig forstand at give en stemme til mennesker i sociale positioner, som man ellers ikke hører noget til. Og som måske høres mindre og mindre, fordi alle os fra den veluddannede middelklasse, som måske nok har lidt for travlt i vores grænseløse arbejdsliv, men i øvrigt har større jobtilfredshed og rigdom end nogensinde før, optager al opmærksomhed i medier og politik.

En del af disse anskueliggørelser handler dog uomtvisteligt om lidelse. Eksempelvis interviewet med en psykiater, hvis patienter hovedsagelig er tidligere østtyskere. Hun konstaterer, at når hun spørger til begyndelsestidspunktet for de 50-60-åriges depressioner, så er det næsten uden undtagelse 1990, dvs. året for Vesttysklands overtagelse af Østtyskland (s. 198f). Mange tidligere østtyskeres psykiske sygdomme er efter hendes opfattelse simpelthen reaktioner på et arbejdsmarked med en høj grad af stress og usikkerhed og dertil ofte et helt enkelt fravær af jobs: "Man will mich nicht mehr", 'man vil ikke have mig længere', er deres opfattelse af situationen. Arbejdsløshed behandles med psykofarmaka, hvad der kan formodes at være ineffektivt. Om end måske knap så kontraproduktivt som den amerikanske metode, nemlig fængsling.

På samme måde kan det løbe en koldt ned ad ryggen, når man læser interviewet med en kurdisk kvinde, hvis mand har fået asyl, men ikke hun. Hendes situation er efter 8 år i Tyskland udsigtsløs. En rådgiver fra en flygtningeorganisation citeres for, at mange flygtninge i den sammenhæng fortvivlet siger: "Der må dog findes et eller andet sted i verden, hvor jeg kan leve." (s. 568) Historiens pointe er den enkle: Nej, det gør der ikke nødvendigvis.

På et ikke helt så deprimerende plan er der interviewet med en enlig mor, der flytter ustandselig og på en måde, der virker irrationel, indtil det går op for én, at flytningen hver gang rummer et håb om bedre forhold, mere tålelige naboer og en smule social fremgang – et håb, som det er jo er svært at fortænke nogen i at have, selv om måden at holde det i live på ikke har megen effekt, fordi ressourcerne er så knappe, at familien hver gang ender i den samme elendighed som før.

Refleksivitet

At nogle af historierne også indvirker på interviewerens, vidner historien om Hannah om. Den fremkalder og fordrer en vis refleksivitet (i form af en refleksion over den sociale afstand mellem sociologen og den interviewede) for at kunne skrives af interviewerens. Han-

nah er 28, arbejdsløs på socialhjælp, forgældet, datter af en alkoholiker, der bankede sine børn så meget, at de blev fjernet fra hjemmet af myndighederne, har en afbrudt uddannelse bag sig og lever sammen med arbejdsløs metalarbejder, der på uklar vis er uarbejdsdygtig efter en ulykke. Hendes situation "kendetegnes af en relativ håbløshed", som det hedder (s. 547); hun kæmper for, at hendes 8-årige datter ikke skal reproducere hendes chanceløshed (bl.a. ønsker hun at skaffe ekstra engelskundervisning til hende). Og så er det interviewerens skriver:

Familien sulter ikke, selv om pengene er knappe. Men hvorfor skal de have to hunde? Kunne de ikke bruge de penge til mad eller andre vigtige ting? [...] Behøver socialhjælpsmodtagere en indboforsikring? Findes der overhovedet noget i deres husstand, som er noget værd?

Det er alt sammen spørgsmål, der farer gennem mit hoved, og som gør mig bange, fordi de åbenbarer, at mennesker, der kun råder over en socialstatslig overførselsindkomst, som noget helt selvfølgelig får frataget friheden til bestemme udformningen af deres hverdag – hvormed tabet af et værdigt liv træder klart og socialt legitimeret frem. (s. 549).

Bogen virker måske ikke helt så helstøbt som *La misère du monde*. Analyserne er somme-tider så detaljefyldte, at selve interviewet virker lidt overflødigt, og det kan i analyserne være svært at greje forholdet mellem strukturel nødvendighed og individuel tilfældighed. I nogle tilfælde synes en letkøbt forargelse over andres forhold at løbe af med interviewerens. Eksempelvis bruges ordet "skandaløst" ("Skandal", s. 271) om bl.a. det forhold, at "bereits der Einkauf im Supermarkt als 'Freizeit' gilt" ("også indkøb i supermarkedet tæller som 'fritid'"). Umiddelbart forekommer det mig både at være normalt og acceptabelt: Hvad skulle det ellers være? Og måske vidner fornemmelsen af, at niveauet i *Gesellschaft* (som bogens titel simpelthen er på bogryggen) er lidt ujævnt, frem for alt om, hvor kunstfærdig *La misère du monde* er: Hvor suverænt dens interviews er transskriberet og forvandlet til pointeret og letlæst naturlighed, hvor gennemskrevet bogen er i både analyser og interviews, og hvor overbevisende dens fortolkninger virker. Hvor de sommetider forekommer lidt mere tilfældige og ugenemtænkte i *Gesellschaft* (f.eks. nogle synspunkter på forhold mellem sociale egenskaber og adfærd s. 279-280).

Ikke desto mindre er det en kolossalt interessant bog i sin egen ret. Det er en type værk, som af både sociologiske, menneskelige og politiske grunde burde laves i alle nationer med jævne mellemrum. -cs